

İZMİR MİLLETVEKİLİ HALİDE EDİP ADIVAR'IN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ (1950-1954) İZMİR DEPUTY HALİDE EDİP ADIVAR AND THEIR ACTIVITIES IN THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY (1950-1954)

Ersin MÜEZZİNOĞLU*

Öz

Yazarlığı ve Millî Mücadeleye katkıları ile tanınan Halide Edip Adıvar, bazı görüşleriyle halen tartışılmakta olsa da entelektüel birikimi, fikir ve eserleri ile Türk kadınları arasında örnek bir şahsiyet olarak görülmüştür. Adıvar, 1920'lerin ortasında siyasi saiklerle Türkiye'den ayrılmış ve 1939'a kadar yurtdışında kalmıştır. 1940'da Türkiye'ye dönmüş ve 1950 yılında İzmir milletvekili seçilmiştir. Şahsiyeti ve birikimi, Adıvar'ın milletvekili olarak faaliyetlerini önemli ve ilgiye değer kılmıştır. Çalışmada Adıvar'ın Meclis'teki faaliyetlerinden olarak söz alışları ve kanun teklifleri üzerinde durulacak, ülke sorunlarına ve DP Hükümetinin politikalarına yönelik bakışı incelenecektir. Adıvar'ın TBMM'deki faaliyetlerine bakıldığında eğitimi önemsedigi; 14 Mayıs'ın milli bayramlar arasına girmesini teklif ettiği; tek parti uygulamalarını baştan reddetmek yerine tek parti zihniyetine itirazda bulunduğu; fikir hürriyetinin geliştirilmesini vurguladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Demokrat Parti, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Çok Partili Hayat.

Abstract

Halide Edip Adıvar, one of the leading female intellectual and writer of the Republican Period. She has some contributions to the National Struggle was seen as an exemplary figure among the Turkish women of this era. Adıvar left Turkey with political motives in the mid-1920s and remained abroad until 1939. She returned Turkey in 1940 and was elected an independent Izmir deputy in 1950. The importance of having a famous writer and political personality in terms of intellectual accumulation makes her activities as a deputy important and interesting. In this study, legislative proposals and speeches of Adıvar will be use to discuss her actions in the Assembly. At a time it will be analyzed her views on the main issues of Turkey and on the policies of the Government of the Democratic Party. When her activities in the TBMM are examined, it can be seen that her importance on education. It can be seen also that she proposed to be among the national holidays by seeing 14th of May as a turning point. In addition to this, instead of rejecting single-party practices from the beginning, she objected to the single-party mentality; and emphasizing the freedom of thought.

Keywords: Halide Edip Adıvar, Democrat Party, The Grand National Assembly of Turkey, Multi-party Life.

Giriş

Türkiye'nin yakın tarihinde bir yandan bilgi ve birikimi, usta yazarlığı ve Millî Mücadeledeki yeri bakımından örnek olarak sunulan bir yandan da bir milletin varlık ve yokluk mücadelesi verdiği bir dönemde bazı duruş ve görüşleri nedeniyle tartışmalı bir kadın olarak görülen (Durakbaşa, 2017:30) Halide Edip Adıvar, 1884'de İstanbul'da doğmuştur.¹ Babası, II. Abdülhamid'in Başkâtiplerinden, daha sonra Yanya ve Bursa Reji Müdürlüğü yapan Edip Beydir. Üsküdar Amerikan Kız Kolejinden 1901'de mezun olmuştur. 1901'de kolejden öğretmeni Salih Zeki (Atay) ile evlenmiştir. Bu evlilikten iki oğlu olmuştur. 1916'da eşinden boşanarak 1917'de Dr. Abdülhak Adnan'la (Adıvar) evlenmiştir. 1908'den başlayarak Tanin, Vakıf ve Akşam gazeteleri ile Resimli Kitap, Yeni Mecmua ve Şehbal dergilerinde Halide Salih adıyla yazılar kaleme almıştır. Özellikle kadın haklarını² müdafaa etmiştir. Yazıları dolayısıyla mutaassıp muhafazakâr kesimlerin hedefi durumuna geldiğinden, 31 Mart Ayaklanması sırasında çocukları ile beraber Mısır'a kaçmıştır. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra yurda dönmüştür. 1909'dan sonra Kız Öğretmen Okulu (Darülmua'llimat) ve Kız Lisesinde pedagoji ve tarih dersleri okutmuştur. Kadınların toplumsal yaşama katılması ve eğitim görmelerinin sağlanması için "Teali-i Nisvan" Cemiyetini kurmuştur. Balkan Savaşları sırasında hastanelerde çalışarak hizmet vermiştir. 1917'de Cemal Paşa'nın daveti üzerine Beyrut, Lübnan ve Şam'da kız okullarını teftiş edip, örgütlenmelerinde etkili olmuştur. 1918-1919'da İstanbul Edebiyat Fakültesinde batı edebiyatı müderrisliği görevini üstlenmiştir. Mütareke Döneminde Fatih ve Sultanahmet meydanlarında mitinglerdeki nutukları ile, özellikle, Sultanahmet'teki İzmir'in işgalini protesto

* Yrd. Doç.Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

¹ Halide Edip Adıvar'ın tanınmadığı ya da yanlış tanındığından hareketle onunla ilgili sürükleyici ve kapsamlı bir biyografi kaleme alan Çalışlar, Adıvar'la ilgili tartışmalı konulara da eserinde yer vermiştir. (Çalışlar, 2010); Bu çalışmanın dışında özetle hayatını ve bilhassa Batılılaşmaya bakışını ele alan bir çalışma için bk. (Çetinsaya, 2011: 88-91).

² Adıvar'ın eserlerinde Kadın haklarının ele alındığı bir çalışma için bk. (Yılmaz, 2017:57-76)

konusmasıyla, İstiklal Mücadelesinin ateşli savunucularından biri olarak öne çıkmış ve kitleleri etkilemiştir (Enginün,1998: 376; Öztürk, 1998: 555-556).

1920’de eşi Dr. Adnan’la birlikte Milli Harekete katılmak üzere³ Anadolu’ya geçmiştir. Mustafa Kemal’in karargâhında basın ve ajans hizmetlerini organize etmiştir. Kendisine onbaşı rütbesi verilmiştir. Daha sonra çavuş ve başçavuş rütbeleri ile cepheleri dolaşmıştır. Millî Mücadele’den sonra muhalif bir parti kurulması çalışmalarında eşiyle birlikte yer alarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı⁴ desteklemiştir. Söz konusu fırkanın kapatılmasından sonra siyasi saiklerle⁵ 1926’da Avrupa’ya geçmiş, 1939’a kadar eşiyle birlikte Fransa ve İngiltere’de kalmıştır. 1931-1932’de Colombia Üniversitesi’nde, 1935’de Hindistan’da Delhi İslâm Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuş, konferanslar vermiştir. 1939’da Türkiye’ye dönmek için 1940 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde İngiliz Filoloji Kürsüsü Başkanlığı’na getirilmiştir. 1950’ye kadar bu görevi sürdürmüştür. 1950’de yapılan dokuzuncu dönem seçimlerinde Demokrat Parti listesinden İzmir bağımsız milletvekili seçilmiştir. 9 Ocak 1964’te ölmüştür. İstanbul’da Merkezefendi Mezarlığında toprağa verilmiştir. (Öztürk, 1998: 557).

Edebi yönü güçlü olan, hikâye ve romanları Türk klasikleri arasında yer alan Adıvar, ilk yazılarında özellikle kadın ve çocuk eğitimi üzerinde durmuştur. Kaleminin kuvveti ve Anadolu’daki gözlemleri, Millî Mücadele’yi ve dönemini oldukça çarpıcı ve tüm gerçekliğiyle ortaya koyan çalışmalar yapmasına imkan vermiştir. *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* gibi yer yer belgesel olarak nitelenebilecek romanlar yazmıştır. Yazılarında özellikle kendisiyle özdeşleştirmesinden kaynaklı olmalı, erkek kahramanlara göre kadın kahramanların daha canlı ve kudretli anlatıldığı görülür. Bazı eserleri yabancı dillere de çevrilmiş, bazı eserlerini ise bizzat kendisi yabancı dillere çevirmiştir. 1928’de *The Clown and His Daughter* adıyla İngilizce yazılan eseri, daha sonra *Sinekli Bakkal* adıyla yayımlanmış ve Türk edebiyatının en çok okunan romanları arasına girmiştir. Halide Edip eserlerinde dini, kişilerin şahsında değerlendirmesinden olsa gerek yer yer dine tenkitlerde bulunmuştur. Bununla birlikte Adıvar’ın tüm yaşamı boyunca ortaya koyduğu düşünce ve duruşa bakıldığında “millî ve manevî değerler karşısında daima dikkatli ve az çok muhafazakar bir tavır benimsemiş” olduğu söylenebilir. Adıvar’ın roman ve hikâyeleri muhteva açısından üç grupta sıralanabilir: 1. Kadın meselelerini ve eğitilmiş kadının toplumdaki yerini arayan eserler. 2. Millî Mücadele Dönemini anlatan eserler. 3. Şahsiyetleri, içinde buldukları geniş toplumla ele alan cemiyet romanları. Bunların dışında yabancıların sıklıkla başvurduğu *Memoirs* adlı eseri *Mor Salkımlı Ev*, *The Turkish Ordeal* adlı eseri de *Türk’ün Ateşle İmtihanı* adıyla yayımlanmıştır. Bunun dışında Adıvar’ın Amerika ve Hindistan’daki anılarını ve konferanslarını içeren eserleri de bulunmaktadır. (Enginün, 1988: 376-377).

Yukarıda özetle verildiği gibi edebi ve siyasi şöhreti, birikimi ve fikirleri ile Adıvar’ın, Türkiye’nin hem çok partili hayatı güçlendirdiği hem de filî demokrasiyi hayata geçirdiği bir dönemde, milletvekili olarak faaliyetleri önemli ve dikkat çekicidir. Çalışmada Adıvar’ın Meclis’teki faaliyetlerinden olarak söz alışları ve kanun teklifleri üzerinde durulacak, ülke sorunlarına ve DP Hükümetinin politikalarına yönelik bakışı incelenecektir

Meclis’teki Faaliyetleri

İzmir bağımsız Milletvekili Halide Edip Adıvar, Millî Eğitim ve Anayasa komisyonlarında görev almış, başta bütçeler üzerine olmak üzere çeşitli konularda konuşmalar yapmış, arkadaşlarıyla birlikte Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanun’un değiştirilmesine dair bir kanun teklifi sunmuştur. Adıvar’ın milletvekilliği 1954’te sona ermiş ve üniversiteye dönmüştür (Öztürk, 1998: 555-556).

³ Halide Edip Hanım ve eşi Adnan Bey İstanbul’un işgalinin ardından Anadolu’ya geçerek Millî harekete katılmışlardır. Millî Mücadele’ye katkıları yanında Halide Edip, 1919’da çeşitli gerekçelerle Türkiye için Amerika Desteği/Mandası fikrini taşıması ve bu doğrultuda özellikle Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği mektup nedeniyle tartışılan bir isim olmuştur. İlgili mektup için bk. (Atatürk, 2012:129-132); Halide Edip’in Amerikan yanlısı düşüncelerinin kökenleri, Millî hareketin İstanbul’daki Amerikan topluluğu ile temasında bir iletişim vasıtası olması, Amerikan kamuoyu ve hükümetine Türkiye’yi özellikle de Millî Hareket’i ve amaçlarını anlatmada oynadığı rol bakımından ele alındığı bir çalışma için bk. (Kazan, 1995).

⁴ Adnan Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasında yer almıştır. Yeni Türk devletinin ilk muhalefet partisi için bk. (Zürcher, 2016); Adıvar, kadın haklarının geliştirilmesi çabası içerisinde olmuştur. Devrinin şartlarında birikimiyle ve girişkenliğiyle öne çıkan kadınlar arasında yer alması, Millî Mücadele’ye katkısı ve bu mücadelenin lideriyle yakın diyalog içerisinde bulunması, 1919 ve 1923 yıllarında kadınların da mebus seçilebilmeleri tartışmaları gündeme geldiğinde kadın mebus adayları arasında ismi ilk zikredilenler arasında yer almasına yol açmıştır. Bk. (Müezzinoğlu ve Kaya, 2017: 141-142, 150).

⁵ Halide Edip Hanım hakkında yapılan çalışmalara göre, Halide Edip Hanım ve eşi Adnan Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılığına düşmüşler, umut bağladıkları Terakkiperverin kapatılması üzerine de yurtdışına çıkmışlardır. İzmir Suikastı ve sonrasındaki siyasal gelişmelerden dolayı Atatürk’ün vefatına kadar Türkiye’ye dönmek istememişlerdir. Halide Edip Hanım’ın Gazi Paşa ile arasının soğumasında, 1922’lerde İzmir’in en yüksek tahsil ve mertebedeki kızı Latife Hanımın ortaya çıkarak Halide Edip Hanımın yıldızını söndürmesinin ve geri plana atılmasına sebep olmasının etkili olduğu, müzmin ve amansız bir İttihatçı muhalifi olan Mevlanzade’nin anılarında yer almaktadır. Bk. (Mevlanzade Rifat, 2000: 154).

Adnan Menderes Hükümetinin Programı Üzerine Konuşması

Adıvar meclisteki ilk konuşmasını, 1. Adnan Menderes hükümetinin programı dolayısıyla yapmıştır. Programda az temas edilen veya hiç temas edilmemiş bazı noktalar üzerine konuşacağını belirterek, iktidar partisinin ilk hükümetine, “*ihtisasa müstenit isabetli icraata geçmesi için, کافی derecede zaman ve fırsat vermek mecburiyetindeyiz*” demiştir Hükümetin programında yapacağı işlerin ana hatlarını çizdiği, bazı yerlerde ve genellikle yabancı basında bu hatların Halk Partisi’nikinden pek başka olmadığı, hatta aynı olduğunun iddia edildiğine temas eden Adıvar, bunun bir dereceye kadar doğru hatta bazı alanlarda da doğru olmasının normal olduğu üzerinde durmuş, İngiltere ve Amerika’dan buna dair örnekler sunmuştur. İktidar Partisinin (Demokrat Parti) neden topyekûn devletçiliği ya da neden topyekûn liberalizmi ifade etmiyor diye tenkit edildiğini hatırlatan Adıvar, zayıf olan şahsi teşebbüsü felce uğrattacak her türlü devletçilikten kaçınmak zorundayız, demiştir. Bunu göz önüne alarak kamu çıkarı ve refahı için hangi sınırlı alanlarda devletçiliğin uygulanacağını lazım geldiğini çok ciddi şekilde incelemek gerektiğinin altını çizen Adıvar, bunun için hükümete uzun bir süre fırsat ve mühlet vermek mecburiyetinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1950:97-98)

Sözü hükümet beyannamesinde yer alan, “*...memlekette istikrarı teyit ve vatandaşlar hakkını teminat altına almak bakımından, idare cihazımızın iktidar değişmesinin tesirlerinden masun ve yalnız kanunun emrinde ve milletin hizmetinde olması lâzımdır*” ifadelerine getiren Adıvar, böyle bir vaadi biz kırk yıldır bekliyoruz demiş, bu noktada başka hiçbir şey olmasa da bütün bir milletin her ferdinin iktidar partisinin arkasından yürüyeceğini ifade etmiştir. Böyle bir zihniyetin hükümet programında ifadesinin bizim için garp demokrasisinin ilk büyük temel taşı teşkil edeceği üzerinde durarak, biraz önce ifade ettiği kırk sene değil belki altı yüz senedir milletin bunu beklediği, bundan dolayı milletin daima kapalı bir kapı gördüğü, milletle hükümet arasında daima bir ayrılık olduğunu, işte bu ayrılığı kaldırmanın çaresinin her ferdin “işte bu benim hükümetimdir” diyebilmesi ile mümkün olacağını açıklamıştır. Yine programın bir yerinde “*kanunlarımızda, itiyatlarımızda, telâkkilerimizde tek parti devrinden artakalan ne varsa tamamen tasfiye edeceğiz*» denilmesini değerlendiren Adıvar, kendisinin bunu “*tek parti devrinden değil, tek parti zihniyetinden geri kalmış ne varsa tasfiye edeceğiz*” diye görmek istediğini belirtmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1950:98) Buradan anlaşılan Adıvar’ın tek parti devri pratiklerinin tümüne toptan karşı çıkmak yerine, tek parti zihniyetine ve bu zihniyet doğrultusunda yapılanlara karşı çıktığıdır.

Adıvar, sözü maarif⁶ meselesine getirerek, hükümet programında maarif kısmında, manevi ve ahlaki kıymetlere büyük yer verileceğinin belirtilmesinden sonra geçen hükümetin maarif sistemi daha doğrusu sistemsizliği ve plansızlığı üzerinde durulduğunu anımsatmış ve kendisinin buna katılmadığını, zira otuz yıldır süregelen Cumhuriyet Döneminde maarif sisteminin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada o dönemde maarife ne kadar önem verildiğinin, maarifin milli müdafaadan sonra bütçede yer tutmasından anlaşılacağını belirten Adıvar, gerçi o zamanlar bazı yeni bakanların icraat için bazen sağa bazen de sola temayül etmiş olabileceklerini, maarif idaresi tedris unsuru ile daima dama taşı gibi oynanmış olabileceğini fakat bunların hiçbirisinin temel planı bozmadığını ve bu genç bakanların esas sisteme kendi tabirlerince ivedilikle döndüklerini ifade etmiştir. Bu sistemin esasını “*en çok adam okutmak, garp maarifinin teknik ve ilim müessesatının bina levazımını, hem de ihtiyacımızdan çok fazlasıyla, bunları başarabileceğimiz tedris unsurlarının kifayetsizliğine bakmadan, tesis etmek*” şeklinde açıklayan Adıvar, sistemin gayesini ise, “*totaliter zihniyetle (A)dan (z)ye kadar çocuklarımızın ve gençlerimizin zihnine hükmetmekti*” olarak ifade etmiştir. Adıvar, maarif sistemini bugünkü zihniyet bakımından A’dan Z’ye kadar değiştirmek zamanının geldiğini, manevi değerlere yer veren bir sistem kurmanın bizler için hayati bir zaruret olduğunu, uzun vadeli ve uzun bir tetkikata muhtaç bu işler dolayısıyla bugünkü iktidar partisinin maarif vekilinin omuzları üzerinde herhangi bir vekilden daha fazla ağır ve hatta korkunç bir sorumluluğun var olduğunu belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1950:99).

Adıvar, hükümet programında açık veya açık olmayan gelecek için ümit hatta ferahlık bile verecek imalardan başka bir şeye rastlamadığını ancak programın sonlarında bir bölümün dikkatini çektiğini belirtmiştir. Burada aşırı akımlardan bahsedilirken, “*mizah ve tenkid kisvesi altında yapılabilecek neşriyata karşı yapılan ve zorla hareket edilebileceğini*” kapalı bir şekilde ifade eden birkaç satır bulunduğu- ki bu sözleri oturumu mecliste takip eden Osman Bölükbaşı tarafından da alkışlanmıştır- dikkat çekmiştir. Kanaatince bunların vicdan ve söz hürriyeti için bir tehlike işareti olduğunu belirten Adıvar, irticanın kutsiyetine inananlar hatta bunu siyasi bir manevra gibi kullanmak isteyenlerin varlığına rağmen Türk

⁶ Adıvar, Meclis’teki söz alışlarında sık sık eğitim konularına değinmiş ve eğitimin önemi üzerinde durmuştur. Hatırlatmalı ki Adıvar, öğretmenlik/üniversite hocalığı, müfettişlik gibi görevler üstlenmiş; anlarında, romanlarında ve makalelerinde eğitim ve öğretmen konusu üzerinde yoğun bir şekilde durmuştur. Münhasıran bu konu üzerine yapılmış bir çalışma için bk. (Erdal, 2008).

seçmenlerin 14 Mayıs'la bütün bu endişeleri ortadan kaldırdığına temas etmiş, Mehmet Emin Yurdakul'a ait olan "ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" mısramı tekrarlayanlara bile bazen mürteci bazen de ırkçı denildiği realitesi ortadayken beyannamedeki yukarıdaki satırların gereksiz olduğuna dikkat çekmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 9)

Adıvar'ın program üzerine konuşmasında sözünü ettiği son konu, tarihte bir dönüm noktası olarak görmesi sebebiyle 14 Mayıs'ın demokrasi bayramı olarak milli bayramlar arasına sokulması teklifidir. Bu teklif, genel kurulun solundan yani DP sıralarından alkışlarla karşılık görmüştür. Adıvar, teklifi Demokrat Parti o gün iktidarı devraldığı için ortaya atmadığını⁷ bayramın herkes için olduğunu şu sözleriyle açıklamıştır: "Eğer insanîyet ve medenîyet için de böyle mukadderse, böyle bir bayram, partiler içinde ve partiler dışında demokrasi müminlerinin hepsinin bayramı olacaktır". Adıvar, bu bayramın, iktidarın, muhalefetin hatta TBMM'de tek temsilcisi olan küçük partinin (Millet Partisi) dahi bayramı olacağını, kanaatlerimizde başkalık, gayelerimize ulaşmak için ayrı yollar seçmiş olabileceklerini, fakat aksi ispat edilinceye kadar, her Türk'ün, özellikle Türk Milletini temsil eden Türk'ün, Türk'ün saadeti ve istikbali için çalıştığını belirtmiştir. Ona göre, bu bayram her vatandaşın şenlik yapacağı, kutlayacağı bir gün olduğu kadar, herkese aynı zamanda mukaddes bir sorumluluk yüklediği için durup düşüneceği bir bayram da olacaktır. Adıvar bunu şöyle açıklamaktadır: "millet arasında ve dışında sulh içinde iş birliği yaratacak bize en müessir bir tek şey olduğu öğretilmiştir. o da; nefsimize hakim olabilmektedir". Adıvar, işte bundan dolayı yakın ve Orta Şark'taki milletlerin de bizimle birlikte bu bayramı paylaşacaklarını ve bunu demokrasi bayramı olarak kabul edeceklerini sandığını belirterek sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Çünkü 14 Mayıs'ta aziz milletimizin kafasının içinde demokrasi ışığını salan fikir ve iman güneşi doğmuştur". (TBMM Tutanak Dergisi, 1950:100).

Maliye Bakanlığı ve Devlet Borçları 1951 Yılı Bütçeleri Üzerine Konuşması

Adıvar, 24 Şubat 1951 tarihinde, Maliye Bakanlığı ve Devlet Borçları 1951 yılı bütçeleri münasebetiyle yaptığı konuşmada, İzmir Fuarı'na ayrılan bütçeyle ilgili tartışmalara katılmış, İzmir Fuarı'nı tutanlar ve tutmayanların olduğunu belirterek, fuarı; dış turizm (ana turizm destek, propagandaya vesile, gelir artışı, turistlere ülkenin tanıtımı gibi) için değil, iç turizm için önemsediyini, iç turizmin dış turizmden önce geldiğini açıklamıştır. Adıvar, İzmir Fuarı'nın bölgeciliğin engellenmesi noktasında ilk ve en etkili bir şey olduğunu bildiğini, sadece İzmir'de değil başka bölgelerde de böyle fuarlar açılmasını arzuladığını ifade etmiştir. Adıvar, bölgeciliğin önüne nasıl geçileceği hakkında ise; fuarlar vasıtasıyla yurdun çeşitli bölgelerinden gelen insanların birbirlerini tanıma fırsatı yakalayacaklarını, yerli mahsulatı ve yerli mamulleri birbirlerine gösterme ve bunlardan yararlanma imkanına kavuşacaklarını; sanat hislerini geliştireceklerini, birliklerini ve aynı şeyleri sevmelerini sağlayarak şu veya bu bölgeyi ayrı olarak düşünmemelerini temin edileceğini belirterek, bu nedenlerle fuara yardımın esirgenmemesini, eğer esirgenecekse bunun sırf bölgecilik adına yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951:730).

Millî Eğitim Bakanlığının 1951 Bütçesi Üzerine Konuşması

MEB 1951 bütçesi üzerine söz alan Adıvar, bu bütçenin Cumhuriyet bütçelerinden biri olduğunu hatırdan çıkarmamak gerektiğini altını çizmiş, 14 Mayıs'la birlikte gerçekleşen değişim ve dönüşüme nasıl baktığını, yeni yönetimin eski yönetiminden farklarını ve yeni yönetimden beklentilerini/icraatlarının ne olması gerektiğini şöyle ortaya koymuştur: "Yalnız 1946 ya kadar bu Cumhuriyet tek partili bir totaliter devri geçirdi. Ondan sonra tek partili olmaktan çıktı. Fakat yine de Cumhuriyettir ve yine de Cumhuriyet kalacaktır. Sadece 14 Mayıs'tan beri Millet'in reyile iktidara gelmiş yeni parti Hükümeti teessüs etmiştir. Yani siyasi demokrasinin ilk kademelerinde bulunuyoruz. Fakat bu bir ihtilâl partisi değildir. Eskisinden tamamen ayrılması ne arzuya şayan, ne de mümkündür. Bu sadece eskisinin iyi taraflarını ayırdedip anane haline sokmak, kötü taraflarını tadil veya ilga ile mükelleftir. Bu, Cumhuriyet inkilâplarının daha derin kök salmasını hür bir sahada gelişmesini temin etmekle mükelleftir. Bu, terbiye ve talim sistemimizde atabileceğimiz esaslı adımlara bağlıdır." (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 759). Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Adıvar, Demokrat Parti'nin eski yönetimin yani tek parti yönetiminin iyi taraflarını almak ve bunları teamül haline getirmekle, kötü taraflarını ise ya değiştirmek ya da kaldırmakla sorumlu olduğunu söylemektedir.

Adıvar'a göre, yeni bütçenin iktisadi görüşü iyi kavradığına delil olan iki nokta vardır. Bunlardan biri, hayat pahalılığının da nedenleri arasında yer alan dolaylı vergiden dolaysız vergiye doğru atılan bir adımdır ve bundan geri dönülemez. Diğeri ise henüz gerçekleşmemiş olan, vergi adaletsizliğini kaldırmak için yapılan makul tekliflerdir. Sözü eğitim bütçesine getiren Adıvar, bu bütçenin savunmadan sonra en

yüksek bütçe olmasının doğal ve zaruri olduğuna değinmiş, Cumhuriyet maarifinin en başarılı tarafının ilkokul teşkilatı olduğunu söylemiş, sayı ve düzen bakımından bu uğurda pek çok emek harcandığını hatırlatmıştır. Harf İnkılabı'nın ülkede ümmiliği memnuniyet verecek derecede azalttığına işaret eden Adıvar, gerçi maarifte nitelik nicelikten önde gelse de ilköğretimde niceliğin de keyfiyet kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Gayenin Türkiye'nin her ferdine hiç olmazsa ilkokul seviyesinde tahsil vermek olduğunu belirten Adıvar, halkın yaygın şekilde neşriyata ihtiyacı bulunduğunu, gençlerin su gibi kitap kitap diye feryat ettiklerini, özellikle şark illerinde biryandan ilkokulları artırırken, diğer yandan da gerekli neşriyatı çabuçak yapmak gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca liseler meselesine de değinen Adıvar, bütün liseleri belli bir seviyeye getirmeden yeni liseler açmaya kalkmanın bir şey sağlayamayacağına dikkat çekmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 760)

Adıvar, yükseköğrenime sözü getirerek, "Üniversite muhtariyeti Cumhuriyet devrinin en hayırlı işidir" demiş, bu muhtariyetin uygulamaya konulmasında bazı sorunlar bulunduğunu, muhtariyette birtakım aksaklıklar olsa da muhtariyeti kısmak değil, genişletmek ve gerekli değişimleri üniversite profesörlerinin elinde bırakmak gerektiğini belirtmiştir. Üniversiteyi ne olursa olsun sadece memuriyet ve hoca kaynağı yeri olarak görmenin yanlışlığı üzerinde duran Adıvar, üniversite başarısında sayıya değil, mezunların kafa, zihniyet ve kabiliyetlerine dayanmak gerektiğini vurgulamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 760).

Tiyatro konusuna da değinen Adıvar, bir milletin harsının ve fikrinin temel taşı olan tiyatronun tam manasıyla halkın üniversitesi olarak tanımlanabileceğini, bir milletin sanat ve dehasının dışarıya vuran ölçüsünün tiyatrosu ve sanatkarı olduğunu belirtmiş, her ne kadar eğlendirmek amaçlı da olsa arkasında içtimai bir fikir ve sanat aşısı bulunduğuna dikkat çekmiştir. Ankara Opera ve Tiyatrosu için bütçede ayrılan paranın yetersizliğine ve gelecek senenin masraflarını kapayamayacak bir halde olduğuna işaret eden Adıvar, bu konuda milletvekillerinden gerekenin yapılmasını talep etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 761).

Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine Konuşması

İzmir Milletvekili Halide Edip Hanım, "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı"nın TBMM'deki görüşmeleri sırasında, 7 Mayıs 1951'de, söz almış gerek ilgili kanun tasarısı gerekse Türkiye'de 1946'da demokrasiye geçişle birlikte ortaya çıkan durumla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Adıvar'a göre, meclisin bu son günlerde ateşli ve heyecanlı günler geçirmesi, Saltanatın Kaldırılması ve İstiklal Mücadelesi sonrasındaki ateşli samimi ve içten tartışmaların yaşandığı döneme benzer. O günlerde bütün bu heyecan hakimiyet-i milliyeye yükünü yükletecek omuzu aramak içindir. Takip eden yıllar inkılap ve milleti demokrasiye hazırlama yıllarıdır. Hazırlama, milleti yetiştirme, hakimiyeti taşıyacak omuzlara kuvvet verecek çalışma devridir bu. Bu sözlerin devamında Adıvar şunları söyler: "Nihayet 1946 da, kısmen demokrasiye mensup hakiki medeni milletlerin galebesi, kısmen de hakimiyetin asıl sahibi olan milletin yetişkinliği bizi denilen yola sevk etmiştir. Arkadaşlar, demokrasi demir bir leblebidir, dişleri parça parça eder, yutması müşküldür, müşkül olmakta devam edecektir ve bu hal her memlekette devam etmektedir. İşte bugün bizi derin heyecana atan mevü[mevzu], o demir leblebiyi midemizde, yani mânevî varlığımızda hazmetmek için yaptığımız ileri gelmektedir. Ve bu şerefli müşkül sahnayı idare etmek partili veya partisiz, kim ne olursa olsun, bütün hakiki demokratların vazifesidir". (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 89).

1946'daki Türkiye'deki dönüşümü, İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik/hür devletler blokunun kazanması ile egemenliğin sahibi milletin olgunluğunun hazırladığını tespit eden ve oldukça özlü ve dikkat çekici bir şekilde demokrasiyi demir bir leblebiye benzetip kolay hazmedilememesine ve bir nevi içselleştirilmesinin zorluğuna işaret eden Adıvar'a göre, bugün yaşanan heyecan sadece bir "zihniyet buhranı"dır. Adıvar, söz konusu kanun tasarısının bu iç buhranı, samimi ve gelecek için hayırlı telakki edilen bu heyecanı doğurduğuna, bu heyecanı yani bu tasarımı gündeme getiren etkenin ise cumhuriyetin banisi olan Atatürk'e karşı çirkin ve herkese çok kötü gelen iğrenç tecavüzler olduğuna değinmiş; bu tecavüzleri tüm millet içinde beş on saldırganın dışında takdir eden kimse olmadığını ifade ederek, söz konusu failerin kanun çerçevesinde en yüksek cezaya uğratılmalarını hükümetten talep ettiklerini belirtmiştir. Ona göre, bu olayların saikleri ve bunlar etrafında söylenen dedikodular ile ilgili iki husus öne çıkmaktadır. Bunlardan biri hükümetin zayıf telakki edilmesi, diğeri ve daha kuvvetli görüneni ise, hükümetin irticaya karşı müsamaha gösterdiği dedikodusudur. O, bunların doğru olamayacağını zaten hükümetin ve basının meseleyi ele alır almaz bütün bunlara son verildiğini belirtmiş, yukarıda söylediği gibi hükümetin bütün mütecavizleri tek tek takip etmesini, Atatürk heykellerine gerçekleştirilecek saldırıları önlemek için gerekirse her Atatürk heykelinin yanına iki tane muhafız dikilmesini istemiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 89-90). Adıvar Meclis'teki konuşmalarında genellikle metot olarak, iki farklı görüşü lehte ve aleyhte olanların görüşleri şeklinde ortaya koymuş, ondan sonra kendi görüşünün ne olduğunu açıklamıştır. Adıvar'a göre bir taraf anayasanın ahkama giren inkılapların korunması için ceza kanununda

yeterli müeyyide vardır ve kafidir demekte, diğer taraf ise hiçbir müeyyide yokmuş gibi on sene hapis, ağır hapis cezasına kadar varan hükümler teklif etmektedir. Adıvar, bu noktada meselenin on sene veya yirmi meselesi olmadığını belirterek, kendi fikrini şöyle açıklar: “...tasarıda ifade edilmek istenen şeyin hiç vazih olmaması, hepimizi heyecana, tereddüde ve şüpheye düşürmektedir. Çünkü inkılâpları koruyan açık bir ifade yoktur”. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 90).

Adıvar konuşmasında inkılapları cumhuriyet inkılapları, Türk milletinin inkılapları olarak adlandırır. Ona göre, tasarımı getirenler söz konusu inkılaplara taarruz noktası üzerinde durmayarak, daha çok bunu heykele hücum, şu veya bu şekilde Atatürk mefhumuna karşı gelmiş insanlara karşı bir kanun gibi gösterirler. Diğer taraf ise ceza kanununun hükümlerinin bir kenara konularak sadece heykel kırma veya cumhuriyetin banisi Atatürk'e⁸ dil uzatma gibi bir saygısızlığın önüne geçmek için yeni bir kanun yapmayı “şark zihniyetinin mahsulü” diye telakki eder. Ayrıca eski devirlerde olduğu gibi şahsı ilahileştirmek ve onlara adeta put gibi tapmak zihniyetinin tekrar hortlaması gibi görürler. Adıvar bu şekilde itiraz edenleri komisyonda ve genel kurulda dinledikten sonra, bunların Atatürk'e bütün varlıklarıyla bağlı olan insanlar olduğuna işaret eder. Adıvar, inkılaplar bahsinde, bunların bazılarının bünyemize, ihtiyaçlarımıza ve dünya şartlarına göre gerektiği zaman tadil edilmesinin gerekli ve zorunlu olduğunu, ancak Laiklik ve Medeni Kanun gibi inkılapların değiştirilemeyeceğini, bunların değişmesi gerekirse de uzun uzun düşünmek ve teenni ile hareket etmek gerektiğini belirtmiştir. Artık dini devletten ayırmanın bütün medeni dünya için bir zaruret olduğunu, softa olan vatandaşların da ancak bu suretle dinlerini muhafaza edebileceğini belirten Adıvar, Türkiye'de laiklik mefhumunun dinsizlik softalığı zihniyetini de yarattığını ifade etmiştir. Medeni Kanun'un mimini bile değiştirmemeliyiz yoksa en aşağı aşiretlere düşeriz, diyen Adıvar, bu noktada Amerika'da Türklere Bolşevikliğe taraftar mısınız, iki evliliğe taraftar mısınız, diye sorular sorulduğuna dikkat çekmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 91).

Bunları anlattıktan sonra Adıvar, tasarı hakkında kendi görüşünü şu şekilde ortaya koymuştur: “İşte bütün bunları söylerken olanca varlığımızla bizi eski, köhne bir zihniyete götüreceğ yollardan her zamandan” fazla kaçınmak zaruretinde olduğumuzu kastediyorum. Bunun içindir ki, aziz arkadaşlarım, ben hissimle, heyecanıyla bu tasarıyı, hattâ şiddetle geçmesini istemekle beraber, sükûn ve mantıkla, memleketin istikbali, fikir hürriyeti gibi birçok şeyler düşünürken, hayır diyorum”. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 92).

Adıvar sözlerinin devamında “hayır” sözünün ne anlama geldiğini yani ne yapılması gerektiğine değinerek, konuşulanlardan meseleye üç farklı görüşle bakıldığını anlaşıldığını, bir tarafın tasarının kabulünü⁹, bir tarafın reddini istediğini, kendisinin ise ne red ne de kabulünü istediğini belirterek, “Bu kanun olduğu gibi, Komisyona iade edilip yeni baştan müzakeresini, daha fazla teenni, daha dramatik pathetique[acıklı] vaziyetlere düşmeden sükun ile üzerine karar almamız lazımgeldiğine inanıyorum” demiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 91).

Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine Konuşması

Adıvar, “Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun Tasarısı” hakkında konuşurken, bu kanun tasarısının bütün demokrat ve medeni dünyada birinci derecede öneme sahip olduğunu, mülkiyet hakkını tanımayan rejimler dışında telif haklarının bütün medeni dünyada tanınmış ve kanunlaşmış olduğunu hatırlatmış, Türk milleti ve Türk insanı kadar mülkiyet hakkına saygı gösteren ve tanıyan başka bir millet ve fert olmadığını ifade ederek, kanun tasarısının iki cephesi üzerinde durmuştur. Ona göre, bunlardan biri memleket dışı eser sahiplerinin telif haklarının tanınması meselesidir. Diğer ise ülkemizde yetişen yazar ve sanatkarların eserlerinin korunması için var olan kanunların sarıh olmaması ve yetersiz oluşudur. Bu durum fikri gelişmememize büyük bir darbe vurduğu için sözkonusu kanun tasarısı bu meseleyi ele almaktadır.

⁸ Görüşme sırasında Halide Edip Hanım kendisini bir milletvekilinin Mustafa Kemal ile mukayese etmesi üzerine söz almış, hiçbir zaman siyaseti kendisine meslek edinmediğini, bütün ömründe hoca ve yazıcı olarak kaldığını, kaderin sevki ile memlekete hizmete katıldığı zaman bu ülkenin Ayşesi, Fatması gibi çok naçiz hizmette bulunduğunu, dolayısıyla söz konusu mukayesenin yapılamayacağını belirterek, şunları söylemiştir: “Nasılse sevki talih ile, İzmir'in ısrarı üzerine ve sayın bir büyük adamın 'evime kadar gelerek bize yardım ediniz demesi üzerine ...ve hissen demokrat olduğum için hiç te mizacıma uymayan bu muhitin içine düşmüş bulunuyorum. ... Her halde benimle Atatürk'ü mukayese etmekte hiçbir münasebet yoktur”. Adıvar'ın bu konuşması esnasında Demokrat Parti sıralarından gürültüler çıkarılarak tepki gösterilmiş hatta “kimse ayağına gelmemiştir” sözleri işitilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 92). Adıvar, iki gün sonra yani 9 Mayıs 1951 tarihli oturumda yukarıdaki bazı sözlerinin yanlış anlaşıldığını söyleyerek tasrih etmek ve genel kuruldan af dilemek istemiştir. Burada “mizacıma uymuyor” demesinin bazı milletvekillerince kendisini meclisin üstünde görmek ve meclise yukarıdan bakmak şeklinde görüldüğünü belirterek, bundan dolayı affını rica etmiş, kendi mevkiini siyaset alanında ilkokulu bile bitirmemiş bir insanın siyaset üniversitesine birden bire atılmış şeklinde gördüğünü, bundan dolayı görevini her zaman iyi ifa edemediğini düşündüğünü ifade ederek; her bakımdan vazifelerini millet ve istikbal karşısında tam olarak yaptıkları için milletvekillerine şükranlarını iletmiş, affını ıstırham etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 136).

⁹ Demokrat Parti 25 Temmuz 1951'de bu tasarımı meclisten geçirerek yasalaştırmıştır. Bu şekilde muhalefetin dini irtica ve reformların tehlikeye girdiği ile ilgili uyarılarına karşılık vermiştir. Yeni yasa, hem Atatürk'ün heykellerini ve reformlarını korumak hem de “DP hükümetine iftira edilmesini önlemek” için tasarlanmıştır Bk. (Ahmad, 1996: 55).

Birinci kısmı Berne Anlaşması'nın hükümlerini uygulamaya hükümete yetki veren kısmı, zaten meclisten daha önce geçmiştir ve bunu kabul etmek hayati bir meseledir Aksi halde ise bütün medeni dünyanın tabiki demokrasi dünyasının aydınları arasında durumumuz çok çirkin bir hale düşmüş olacaktır. Hükümetin bir an önce söz konusu anlaşmayı yürürlüğe koyması gerekir. İkinci meselede ise yerli muharrirlerin eserlerine karşı büyük bir rağbetsizlik vardır. Adıvar, Batı eserlerinden kimsenin anlayamayacağı şekilde tercüme edilenlerin yeniden tercümesini ve halkın alabileceği fiyatlarla satılmasını talep etmiştir. Ona göre, iki nesildir devam eden tercüme savaşı yetişen yerli kıymetlerin gelişmesine engel olmuştur. Bunun da büyük ölçüde geçimlerini sağlamak için olduğundan söz eder. Kendi eseriyle sanatıyla hayatını idame edemeyenlerin ister istemez bazen ihtiyaçla fikir hürriyetinin bir kısmını feda etmek zorunda kaldığını belirten Adıvar, "Eğer bir memlekette yazı vesair fikir eserleri bir otoriteye, bir direktife istinat ederse, emin olun, öyle memleketlerde yüksek bir yaratma duygusunun uyanmasına imkân yoktur" der. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 278-279).

Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanun Üzerine Konuşması

Adıvar'ın tek kanun teklifi İzmir'den seçilmiş on milletvekili ve Tokat milletvekili H. Ökeren'le birlikte, Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanunun 4'üncü maddesine bir fıkra eklenmesi ile aynı kanuna geçici bir madde eklenmesine dair kanun teklifidir. Kanun tasarısının gerekçesinde; şunlar yer almaktadır. *4081 numaralı Çiftçi Mallarının Korunması halandaki Kanunun dördüncü maddesinde koruma heyeti üyelerinin belediye meclisleri tarafından dört sene için seçilecekleri tasrih edilmiş ise de, kendi hizmet müddetleri de dört sene olan belediye meclislerinin yenilenmeleri halinde koruma heyetlerinin durumları hakkında bir hüküm konulmamıştır. Her iki heyetin hizmet müddetlerinin dörder sene olması ve koruma heyeti üyelerinin belediye meclisleri tarafından seçilmesi esasına göre koruma heyetlerinin de yenilenen belediye meclisleri tarafından yeniden seçilmesi hukuki bir icap olduğu meydandadır. Bu cihetin kanunda tasrih edilmemiş olması bu icabın kanun vâzunce tabii görülmüş olmasına hamledilebilir. Ancak 4081 numaralı Kanun neşri belediye seçimlerinin yapıldığı zamana rastgelmemiş bulunması meclis seçimleri ile, koruma heyeti seçimleri arasında bir zaman ayrılığı husulüne sebep olmuştur. Bu durumun neticesi olarak geçen yıl içinde bütün belediye meclisleri yeni seçimlerle yenilendiği halde Çiftçi Mallarını Kuruma heyetleri yeniden seçilmediğinden eski meclislerin seçtiği heyetler vazifelerinde kalmışlardır. 4081 numaralı Kanunun ruhuna aykırı olan bu durum, hassaten yeni Belediye Seçimi Kanunu ile belediye meclislerinin tamamen yeni ve demokratik esaslara göre teşekkül etmelerinden sonra yeni Seçim Kanununun ruhuna da aykırıdır. Teklif edilen tasarı ile bu çifte aykırılığın izalesi maksadiyle istihdaf edilmiştir"* (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 52).

Her ne kadar İçişleri Komisyonu'ndaki çoğunluk, teklifin memleket ihtiyaçları göz önünde alınarak hazırlanmadığı, daha çok bir etki altında kaleme alındığı gerekçesiyle kanun tekliflerini günün hukuk prensiplerine aykırı bulsa da, Adalet ve Tarım Komisyonları bazı ufak değişikliklerle teklifin kabulünü uygun bulmuş ve TBMM Genel Kurulu'nda teklifin maddeleri ve tümü üzerinde yapılan görüşmeler sonunda belediye meclislerinin her yenilenmesinde çiftçi mallarını koruma meclisi üyeleri ile murakabe heyeti üyelerinin yeniden seçileceği, bu kanunun yayımlanmasından itibaren bir ay içerisinde son belediye seçimlerinden sonra seçimi yapılmamış olan mevcut çiftçi mallarını koruma meclisi ve murakabe heyetlerinin yeniden seçileceği, şeklinde kanun tasarısı kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 52).

491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Üzerine Konuşması

İzmir Milletvekili Adıvar'ın söz aldığı bir başka konu 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tekrar yürürlüğe girmesi hakkındaki kanun tasarısıyla ilgili olmuştur. Adıvar, "parlamentolar her şeyi yapar, fakat kadını erkek, erkeği kadın yapamaz" cümlesinin bazılarınca yanlış yorumladığını, burada parlamentonun en hakiki yetki sınırının çizildiğini ve o yetkinin tabii ve uzvi olan şeyin önüne geçemeyeceğini hatırlatarak şunları söyler: "...tabii, uzvi ve müşterek bir tekamülün neticesiyle vücuda gelen dil, hiçbir kanunun ahkâmına tabi olamaz. Kanunla onu değiştirmek ve bozmak imkanı yoktur. Mamafih 1945 de böyle bir hareket, yani dile de temas eden, dille de uğraşan bir teşebbüs, Anayasa dili diye bir şey yapılmış idi." (TBMM Tutanak Dergisi, 1952: 299).

Adıvar, sözlerinin devamında teklife karşı olanlardan Milletvekili Sadri Maksudi'nin bu teklifin getirilmesinin Atatürk inkılaplarına hıyanet etmek anlamına geldiği fikrine katılmadığını söyler. Bunun unutkanlıktan olabileceğini belirterek, yine bunu bir siyasi taktik diye gördüğünü belirtir. Adıvar Sadri Maksudi Beyin dil inkılabından vs. söz etmesi üzerine "dilde inkılap olmamıştır, harf inkılabı olmuştur. Dil tekâmül eder, inkılap etmez" kanaatini taşıdığını, Atatürk'e karşı burada bir hürmetsizlik olmadığı gibi inkılaplara karşı da bir hürmetsizlik bulunmadığını ifade eder. Adıvar, Dil Kurumu'nun bu tasarı nedeniyle yayınladığı beyanname üzerinden görüşlerini paylaşmıştır. Söz konusu beyannamede realiteye uymayan birtakım bariz noktalar olduğunu söyleyerek bunları teker teker açıklamıştır. Bunlardan biri "ömürlerini tamamlamış kelimelerin yeniden kanunun metnine alınması, dilimizin gelişmesine engel olur" iddiasıdır. Adıvar, ömürlerini tamamlamış kelimelerin hangileri olduğunu, bunun hangi muhakeme ve ölçüye dayanarak

söylendiğini sormaktadır. Yine onların yerine getirilen kelimelerim bazılarının içimizde henüz doğmamış kelimeler olduklarına işaret eder. Ayrıca anayasayı mütemadiyen, yeni yaşamaya başlayan dile uydurmak gerekir ve her yirmi beş senede bir değiştirme yoluna gidilirse, tuhaf olacağını belirtir. Adıvar, bu noktada İngiltere anayasasından söz ederek Magna Carta'nın dilinin Latince olduğunu, iki yüz senelik olan ABD anayasasının o vakitten beri bir kelimesinin bile değiştirilmediğini hatırlatır. Dil Kurumu'nun değiştirilen veya değiştirilmesi gereken kelimeler hakkında ilim kurullarına danışılması gerekir tarzındaki ikinci itirazına amenna diyen Adıvar, 1924 anayasasını hazırlayanlar bunu yapmamışlar mı acaba? diye sorar. Ardından dili yaratanların halk, sanatkarlar ve ilim adamları olduğuna göre, hangi kelimenin ölü veya hangi kelimenin can çekişmekte olduğunu bir ilim heyeti acaba daima tespit edebilir mi? diye sorar ve buna olumsuz cevap verir. Dil Kurumu'nun yaşayan dil, yaşlıların, yeni neslin dilidir, şeklindeki tespitine karşı, dilin bir milletin sanat, ilim ve fikir ifadesi olduğu, bundan dolayı burada yaş ve başın söz konusu olmayacağını ileri sürer. Dil Kurumu'nun beyannamesindeki dördüncü noktaya yani "Arapça ve Farsçaya doğru değil Türkçeye doğru gidelim" teklifine de amenna diyen Adıvar, ancak zamanında dilimize mal olmuş kelimeleri acaba kökünden söküp atabilir miyiz? diye sorar ve buna atamayız diye cevap verir. Zamanında bütün Müslüman doğudaki Müslümanlarla beraber, dinin ve hukukun kaynağı olan Araplara doğru gittiğimizi, burada üzülererek Kur'anı Kerim'i erken tercüme edemediğimizi, bunun cezasını şimdi bu dil karışıklığı ile çektiğimizi, aynı zamanda şarkın büyük klasiklerini meydana getiren İranlıların klasiklerini aldığımızı fakat bunları almakla ne Arap ne de acem olduğumuzu söyler. (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 301-302).

Adıvar'a göre bu tasarıda ne tamamıyla geriye dönmek, ne de yepyeni bir şey yapmak iddiası vardır. İkisinin arası bir yol tutulmuş, bazı çok aykırı gelen kelimeler değiştirilip meclise getirilmek istenmiştir. Adıvar'a göre mecliste buna karşı iki akım vardır. Bir görüş, meclisin anayasa dilini değiştirmeye hakkı olmadığını, bu hatanın vaktiyle 1945'de yapıldığını, bunun aynen tekrar edilmesiyle aynı hataya düşüleceğini ve bir gelenek oluşturulmuş olunacağını iddia ederek 1924 senesi metnine dönülmesini ister. Diğer görüşe mensup olanlar ise ruh itibarıyla demokratik bir anayasa yapılmadığı için dile de karışılmayarak bu konunun geleceğe bırakılmasını, ileride anayasada ister istemez değişiklikler yapmak gerekeceği zaman buna bakılması gerekeceğini ileri sürer. Adıvar, kendisinin bazı kelimelerin değişmesine bazı kelimelerin ise değişmemesine taraftar olduğunu belirtir. Mesela anayasaya çok bağlıdır ve bütün milletle beraber Kur'an'dan sonra anayasayı ıstımtır. Buna hissi bir bağlılık denilebilir. Adıvar bu noktada tasarı ile ilgili nihai görüşünü şöyle açıklar: "Halk Partisi, Demokrat parti, öteki küçük birkaç tane parti (gülmeler) ... bunların hepsi beraber olsunlar, el ele versinler, bizi dilin girmiş olduğu anarşiden kurtarsınlar. Buraya çıkıp şu kelime daha iyi, öbürü daha iyi diye, münakaşalar yapmasınlar. Onları üniversitelere, muharrirlere, sanatkarlara, ilim adamlarına bıraksınlar. Anayasa dilini en mükemmel şekle sokma hususunda hukukçularla birlikte bir şey yapsınlar. Yani Anayasada değişiklik yapıldığı zaman 1924 e de gidilse onu hukukçulara yaptırınsınlar" (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 302). Görüldüğü üzere Adıvar, anayasanın dili konusunda, uzlaşmaya, meselenin siyaset üstü bir yaklaşımla ele alınıp işin erbabına bırakılmasını tavsiye eder.

1953 Bütçe Kanunu Üzerine Konuşması

Adıvar, 1953 Bütçe Kanunu'nun tümü münasebetiyle yaptığı konuşmada önce bütçe tanzimi konusuna girmiş ve burada bütçe tanziminde iki ayrı zihniyetin hakim olduğunu belirtmiştir. Bunlardan maliyeci zihniyet milleti daima ayağını yorganına göre uzatmaya iter ve bu zaruri olmakla birlikte tamamen böyle hareket edilmesi halinde milletin uzanmaya ve inkişaf bulmaya vakit kalmaz. Diğer zihniyet olan iktisatçı zihniyete göre ise, kaz gelen yerden tavuk esirgenmeyeceği için zaruri olan bu anlayışın tamamen hakim olması halinde fazla uzanmak ve yayılmaktan üzerimizdeki yorgandan mahrum kalıp bir gün çırılçıplak kalmak olasıdır. Bu nedenle bu iki zihniyet ahenktar kılındığı ölçüde, bir bütçe milletin yararına olacaktır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1953: 357).

Adıvar, bütçede ağırlığın müdafaa bütçesine verilmesini gayet tabii ve zaruri görür. Maarif ve sıhhat bütçelerindeki artışı çok dikkate değer bulup, bazı tenkit edilecek yerleri olmakla beraber memnuniyet verici görür. Adıvar, en temel meseleler olan maarif ve üniversite üzerinde daha detaylı durmak ister. Maarifi "bir milletin manevi müdafaa vasıtasıdır, bir milletin dayandığı insani bir kaledir" şeklinde niteler. Adıvar, bir milletin maarifine verdiği ehemmiyet derecesinde o milletin medeni alandaki yerini tayin etmenin mümkün olduğuna dikkat çeker. Adıvar, ilköğretim yalnız çocuklara mahsus görülmemesini ister. Çünkü ona göre, ülkemizde okumamış ve okutulması gerekli olan orta yaşlı hatta yaşlı vatandaşlarımız için de çare ve tedbirlere başvurulmalıdır. Memlekete eskiden beri öğretmen yetiştiren Köy Enstitüleri'ne bazı nedenlerle bir teveccühsüzlük ortaya çıktığını ve gözden düşüklerini hatırlatan Adıvar, çok az istisna ile Batıdan gelen uzmanların bunlardan daima "en şayanı dikkat muvaffakiyetimiz" diye bahsettiklerinin altını çizer. Ülkedeki söz konusu teveccühsüzlüğün buralarda sağdan veya soldan gelmiş bazı ideolojilerin hakim

olmasından veya bölgecilik zihniyetinin ortaya çıkmasından kaynaklandığını, özellikle bölgecilik anlamında, bu enstitülerin şehirlilere karşı büyük bir nefret telkin etmeye başladıklarını müşahade ettiğini belirtir. Adıvar, bütün bu hususların bertaraf edilmesi ve bu Köy Enstitülerinin yaşatılması için tedbirler alınrsa yine en önemli ve yararlı işin görülmüş olunacağını ifade eder. Özellikle buralarda talebenin mahalli olmasından dolayı ilerleyen ve makineleşen hayatımız için onlardan birçok bilgiyi almak ihtiyacının söz konusu olduğunu vurgular. Bunu da Köy Enstitüleri'nin pek ala yapabileceğini ileri sürer. İlköğretim bahsinde hoca meselesine değinen Adıvar, ilköğretim hocalarının fedakâr ve idealist olduklarını fakat bunların dama taşı gibi sürekli değiştirilmesinin doğru olmadığını zira bu eğitim seviyesinde hocanın uzun süre aynı yerde bulunmaya ve sadece çocuğu değil, çocuğun ailesi ve muhitini de bilmeye mecbur olduğunu söyler. Hocalar bahsinde ülkedeki memur sınıfı arasında en emniyetsiz vaziyette bulunanların öğretmenler olduğunu dile getiren Adıvar, bunun için bazı incelemeler yapıldığını ve hocaların mesleklerinde huzurla çalışabilecek vaziyete gelmelerini arzu ettiğini açıklar. Eğitimde para meselesine değinen Adıvar, bunun için eğitime ayrılan bütçede cömert davranılmasını talep eder. Nitelik ve nicelik meselesinde, maalesef biz nicelik meselesi üzerinde durmuş nitelik meselesini ihmal etmişiz diyen Adıvar, ilköğretimde nicelik kadar niteliğin de önemli olduğunu, niteliksiz ilköğretimin hiçbir kıymeti olmadığı gibi uygulandığı memleketi felakete dahi götürebileceğini belirtir. Adıvar, metot metot diye tutturulduğuna, bu metodun arkasından nitelik meselesi ve zamanla değişmeyen hars ve muhite dayanan telkinlerin ihmal edildiğine dikkat çeker. Hoca meselesine değinen Adıvar, bugün yanlış bilmezse 500 tane üniversite mezununun boş ve işsiz olduğunu ve herhangi bir yere gitmeye razı olduklarını, bunların hoca olarak kullanılabileceğini ifade eder. (TBMM Tutanak Dergisi, 1953: 360).

Sözlerini üniversite özerkliğine getiren Adıvar, "üniversiteler muhtardır, fakat, bu muhtariyetin dairesi içinde daha bazı şeyler yapılabilir. Ve yapılmalıdır. Üniversitedeki nizamın tadili yine üniversiteye bırakılmalı, fakat bunlar mutlaka yapılmalıdır" der. Yabancı hocaların çalıştırılmasının lüzumlu olduğunu belirten Adıvar, kendilerinden daima yararlandığını ve böyle de devam edileceğini ancak bunların idari görevlere getirilmesinin ancak bizim ülkemize özgü olduğuna dikkat çeker. İlim ve tedris alanlarındaki çalışmalarından ve fikirlerinden yararlanalım ancak bunlara oy hakkı tanımayalım diyen Adıvar, bundan onların da müşteki olduğunu anımsatır. Rektör ve dekanların bir devreye özgü seçilmesinin yanlış olduğunu belirtip, ehil olanın sonuna kadar kalmasını gerektiğini savunan Adıvar, üniversitelerdeki mali ve idari meselelerle profesörleri meşgul etmenin de doğru olmadığını vurgular. Üniversitelerde unvan meselesine değinen Adıvar, ordinaryüs gibi şu bu profesöre gerek olmadığını, iktidarla unvanın gelmeyeceğini, bulunduğu kürsüyü en iyi şekilde işgal edecek doçentlerin bulunduğunu belirtir. Profesörlerin siyaset yapması noktasında, bunların memur olmadıklarına dolayısıyla herhangi bir siyasi konu hakkında yazıp konuşacaklarını işaret eden Adıvar, yeter ki şahıslara saldırmassınlar ve sırf soyut alanda kalsınlar, demiştir. Adıvar, üniversite sayısının artırılması tartışmaları ile ilgili, bunun ülkemizde yapılması halinde ilk karşılaşılacak meselenin yarım münevverler olduğunu yarım olmasalar da bir ülkede münevver işsizliği kadar tehlikeli bir şey olmadığını hatırlatır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1953: 361).

Adıvar, 1954'de siyasete veda etmiştir. Zira mecliste aradığını bulamamıştır. Bundan sonra kitaplarıyla demokrasi mücadelesine devam kararı almıştır. 7 Ocak 1954'de Cumhuriyet gazetesinde yer verilen "siyasi vedaname" de demokrasi açısından DP Hükümetinin demokrasiye bakışını ve idaresini yer yer kapalı ifadelerle eleştiren bir dil tercih etmiştir. (Çalışlar, 2010:760-761). Yetmiş yaşına ulaşmış, eşi Adnan Bey'in son yıllarda hastalıkla boğuştuğu Halide Edip Hanım siyasete atıldığından beri sözünü ettiği demir leblebinin(demokrasi) yutulmasında ve hazmında yaşanan zorlukları bizzat yaşamış, sert iktidar muhalefet çatışmasına tanık olmuş bu da onun aktif siyasetten uzaklaşmasına etki etmiştir.

Sonuç

Hem ünlü bir yazar ve siyasi şahsiyet oluşu hem entelektüel birikimi bakımından sahip olduğu ağırlık, Adıvar'ın milletvekili olarak faaliyetlerini mühim ve ilgiye değer kılmıştır. Adıvar, Türkiye'nin oldukça olgun bir şekilde çok partili hayata geçişi bir iktidar değişikliği ile de güçlendirdiği bir sırada, Türkiye'nin belli başlı meseleleri ve Demokrat Parti Hükümetinin politikalarına yönelik görüşlerini kararlı ve cesur bir şekilde ortaya koymuştur.

Adıvar'ın meclisteki konuşmaları ve genel itibarıyla duruşu dikkate alındığında, bağımsız bir milletvekiline uygun bir şekilde oldukça tarafsız hareket ettiği, kendi bakışına göre eğriyi doğruyu ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Bu çerçevede Adıvar, demokrasi ve özgürlüklerden yana olmuş, bunun aksine olan gidişat ve olası tehlikelere karşı duyarsız kalmamış, bu noktada tavsiye, telkin ve uyarılarda bulunmuştur. Zaman zaman da farklı fikirleri uzlaştırmaya çalışmıştır. Görüşülen meselelerle ilgili olarak önce farklı görüşleri, lehte ve aleyhte konuşmaları ortaya koyduktan sonra kendi fikrini sebepleriyle

açıklamıştır. Burada da ilkeleri ve ideal olanı öne çıkaran bir yaklaşım ve oldukça iyimser bir tutum öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede Adıvar'ın TBMM'deki konuşmaları ve kanun teklifleri detaylı incelendiğinde; eğitimi çok önemseydiği ve bu noktada ilköğretimi öncelediği, üniversitelerin muhtariyetini yaşamsal gördüğü, eğitimde kalitenin artırılmasına dikkat çektiği, 14 Mayıs'ı tarihin bir dönüm noktası olarak görerek milli bayramlar arasına girmesini teklif ettiği, tek parti uygulamalarını baştan reddetmek yerine tek parti zihniyetine karşı çıktığı, hürriyetin daha dar anlamda fikir hürriyetinin ve demokrasinin geliştirilmesini her fırsatta vurgulayarak bu konuda kararlı bir duruş sergilediği görülür. Son olarak 1950-1954 arasında dört yıl Meclis'te yer alan Adıvar'ın siyasete çok ısınmadığını ve bunu da fazla saklayamadığını/saklamadığını belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

1. Resmî Yayınlar

- TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem (1950-1954), 1. Cilt, 5. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem (1950-1954), 5. Cilt, 50. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem (1950-1954), 5. Cilt, 51. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem (1950-1954), 7. Cilt, 73-74. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem (1950-1954), 10. Cilt, 10. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 10. Dönem (1950-1954), 11. Cilt, 17. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 10. Dönem (1950-1954), 12. Cilt, 24. Birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, 11. Dönem (1950-1954), 18. Cilt, 18. Birleşim
TBMM Tutanak Dergisi, 11. Dönem (1950-1954), 20. Cilt, 45. Birleşim

2. Kitap ve Makaleler

- AHMAD, Feroz (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları.
ATATÜRK, Mustafa Kemal (2012). *Nutuk*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
ÇALIŞLAR, İpek (2010). *Halide Edip*, İstanbul: Everest Yayınları.
ÇETİNSAYA, Gökhan (2011). "Halide Edip Adıvar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3 İstanbul: İletişim Yayınları,
DURAKBAŞA, Ayşe (2017). *Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
ENGİNÜN, İnci (1988). "Halide Edip Adıvar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
ERDAL, Kelime (2008). *Halide Edip Adıvar ve Eğitim*, İstanbul: Ezgi Kitabevi.
KAZAN, Frances (1995). *Halide Edip ve Amerika*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
MEVLANZADE RIFAT (2000). *Türkiye İnkılabının İcyüzü*, İstanbul: Pınar Yayınları.
MÜEZZİNOĞLU, Ersin-KAYA, Yakup (2017). "Milli Mücadele Sonrasında Türk Kadınına Siyasal Haklar Tanınmasına Yönelik Arayışlar (1923-1924)", *Tarihin Peşinde*, Sayı 18.
ÖZTÜRK, Kazım (1998). *Türk Parlamento Tarihi 1950-1954*, Cilt 7, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
YILMAZ, Ayfer (2017). "Halide Edip'te Kadın Hakları", *Halide Edip İncelemeleri*, Yay. Haz. Nurullah Çetin, Ankara: Atlas Kitap.